

niet als voorbeeld dienen voor de afzet van alle natuurlammeren.

Zo lang dat project kleinschalig is, loopt dat goed. Er is echter geen ruimte in de markt voor vele van deze streekammeren. Dus geen Pieterlander of Hoge Frontburgers.

Bij het houden van schapen in natuurterreinen is de rentabiliteit laag. De terreinen zijn schraal, men krijgt niet al te veel lammeren en de lammeren zijn niet erg vleestypisch. De opbrengsten zijn volstrekt onvoldoende om een fatsoenlijke boterham te verdienen.

De arbeidskosten zijn sterk afhankelijk van het gekozen begrazingssysteem. Begrazing in vaste rasters met goede voorzieningen is relatief goedkoop. Slechts met dagelijks toezicht en verzorging kan een kudde gemanaged worden. Duurder wordt het als het in flexinetten moet of als de kudde de hele dag met een herder loopt. In het laatste geval zal de terreinei-

genaar een goede hectare-toeslag moeten geven wil het werk rendabel worden.

In Limburg zijn (weer) verschillende kuddes te vinden. Er zijn particuliere kuddes (bijvoorbeeld De Wassum, Eperheide, Julianakanaal, Miljoenenlijntje), in het Gerendal is de kudde van Staatsbosbeheer, op de Hamert die van het Limburgs Landschap en er is een "hobbykudde" op de Bemelerberg van leden van OMS. De meeste particuliere bedrijven krijgen begrazingsvergoedingen, de staat betaalt de kosten in het Gerendal en op de Hamert. Alle kuddes ontvangen ooi-premie en sommige ook de premie voor het instandhouden van oude landbouwrassen. Andere vaste subsidieëring is er niet. De lammeren van de Eperheide worden als bijzonder product verkocht. Enkele kuddes hebben ook inkomsten uit toerisme. Het zou een misvatting zijn om te denken dat dit het natuurbeheer met schapen

deels zou kunnen bedruipen. Het is een economische handeling op zich. Toerisme kan hooguit de maatschappelijke draagkracht voor begrazing met kuddes vergroten.

TENSLOTTE

Er zijn zodoende twee belangrijke conclusies te trekken uit het hiervoor gehouden betoog. Op de eerste plaats zal er aan gewerkt moeten worden om van de Mergellander een echte natuurbegrazer te maken. Op de tweede plaats zullen de terreinbeherende organisaties er structureel geld voor over moeten hebben om natuurterreinen te laten begrazen met schaapskuddes.

NOOT

*) Bioloog en directeur van firma De Wassum, gespecialiseerd in schapenbegrazing.

DE SINT-PIETERSBERG GRENDOVERSCHRIJDEND?

Martine Lejeune, Andreas Vesaliuslaan 8, B-3500 Hasselt, België

"C'est une terre qu'on ne doit parcourir qu'avec vénération"
(A. Maréchal, 1941)

De Tranchot-kaart van rond 1810 (figuur 1) laat tussen de Jeker en de Maas een gaaf Sint-Pietersbergplateau zien. Van ongeveer die tijd bestaat er een beschrijving van het gebied in het onvergetelijke werk van BORY DE SAINT-VINCENT (1821). Deze beschrijving laat op zich niets aan de verbeelding over, of misschien net heel veel. Bory heeft het namelijk over 'steriele' hellingen met een miserabele, sombere, kaalgevreten vegetatie die nauwelijks beschaduwde wordt door enkele plat tegen de grond aanliggende Jeneverbessen. Gedurende de laatste twee eeuwen is er heel wat veranderd op en om de Sint-Pietersberg. De Belgisch-Nederlandse grens verschijnt als een eerste opdeling van het gebied. Er wordt al snel een kanaal naar Maastricht gegraven, waarmee voor het eerst, maar wel definitief, de directe relatie tussen de Berg en haar vallei verloren gaat. Het Albertkanaal zal later diezelfde kanaalbedding gebruiken, maar bovendien ook nog een flink gat maken in de Berg waarin een groot deel van de Thier des Vignes verdwijnt: de doorsteek van Caestert. Vanaf het begin van de 20e eeuw wordt de Sint-Pietersberg professioneel afgegraven, eerst in het zuiden, maar al snel ook in het noorden en centraal. De begrazing met schapen nam af om rond 1950 volledig te verdwijnen, waardoor een spontane evolutie naar bos inzette. De bebouwing nam toe en de groeven werden steeds groter en het mag eigenlijk een wonder heten dat er nog kalkgrasland over is dat de moeite van het bekijken waard is.

Eind zeventiger jaren werden wij (ikzelf en een groep jeugdbonders) actief op de Sint-Pietersberg. We zagen de hellingen en waren onder de indruk van begroeiing, soortenrijkdom en landschap. We zagen dat de kalkgraslanden aan het dichtslaan waren en besloten daar iets aan te doen. In 1979 zijn we begonnen met het organiseren van beheerswerkcampen. Het doel was duidelijk, dachten we toen: kalkgraslanden 'redden' en daarvoor moesten ze weer opengekapte en gemaaid worden. En dat deden we. We hebben hier heel veel plezier aan beleefd (figuur 2). De resultaten waren prachtig (figuur 3). Het was echter al snel duidelijk dat dit niet het systeem was, zeker niet op lange termijn en vooral ook niet omdat de oppervlakte beheerbaar kalkgrasland steeds groter leek te worden. Dit laatste hing natuurlijk samen met onze toenemende bekendheid met de berg, maar ook met de bekendheid die wij kregen op de Berg. Toen na enkele jaren de mogelijkheid om een aantal percelen met schapen te laten begrazen zich aanbood, werd er ook nauwelijks gearzeld. Na een korte proef, om te zien of ze echt wel Gevinde kortsteel aten, werden al in 1984 een paar percelen van het reservaat van Heyoul (bij Lava, aan de Jekerkant) begraasd met Mergellandschapen. En-

FIGUUR 1
Overzicht van de Sint-Pietersberg in het begin van de 19e eeuw. Fragment uit het originele, niet voor facsimile reproductie bewerkt kaartblad 83 (Maastricht), opgenomen in 1805/06.

kele jaren later (1989-1990) volgden de hellingen aan de Maaskant en ook het Vlaamse gedeelte van de Berg (figuur 4).

Het gaat in alle gevallen om een aantal scha-

pen binnen een afrastering, die telkens met de wisselende seizoenen op andere delen van de terreinen gezet worden. Toch bleven we, deels uit voorzichtigheid, deels uit nieuwsgierigheid, deels omdat het leuk is om met een groep vrijwilligers te maaien, een aantal graslanden 's zomers maaien en open kappen.

De resultaten van schapenbegrazing zijn soms wat we ervan verwachtten en vooral op de grazige, steile hellingen zijn de resultaten heel goed: mooi afgegrasde gevarieerde vegetaties.

Al heel vlug bleek dat het niet altijd zo simpel was en dat 'simpel' in elk geval een woord is dat niet van toepassing is op de Sint-Pietersberg. Ze heeft ons geleerd dat ze erg veelzijdig is en steeds anders reageert op verschillende situaties. We hebben ook heel veel respect gekregen voor haar kunsten en kunde.

Zo had ze een paar verrassingen voor ons in petto. Een van de graslanden op Heyoul bleek dicht te slaan met ... Zwarte els. Er is geen schaap dat Zwarte els eet, dus de Berg was ons te slim af (figuur 5).

Op een andere plaats op Heyoul, blijkt zich onder een groepje groter wordende Zomer-eiken een grasland te ontwikkelen dat je moeilijk 'kalkgrasland' kunt noemen, maar dat toch zo interessant is dat we de evolutie willen blijven volgen.

Ook op Heyoul is er een grasland dat al sinds mensenheugenis 's zomers door boerenkoeien wordt begrast. Het is niet alleen het soortenrijkste stukje grasland dat we kennen op de Berg, het blijkt ook nog tot een andere plantengemeenschap te behoren dan het 'gewone' kalkgrasland (SCHAMINÉE & ZUIDHOFF, 1995).

Aan de andere kant, op de Thier de Lanaye, groeit een zeer grote populatie Poppenorchis op een helling die elk jaar wordt afge-

FIGUUR 2
Tijdens een beheerskampje (Heyoul, 1984).

brand. Dit is op zijn minst vreemd, want Poppenorchis is een soort met winterbladeren die logischerwijze niet tegen branden kan. Op de Thier de Lanaye is zelfs de werkelijkheid helemaal niet logisch.

Nog op de Thier de Lanaye had de combinatie van schapenbegrazing en een paar droge zomers tot gevolg dat de vegetatie op de drogere kopjes veranderde van kalkgrasland (*Mesobromion*) naar iets wat erg op *Thero-Airion*-begroeiing ging lijken (figuur 6).

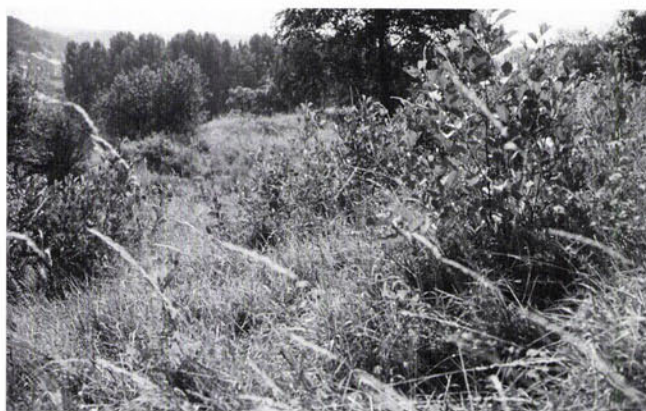
Ook andere verrassingen zijn niet uitgesloten. Nog steeds op de Thier de Lanaye verscheen tot onze verbazing in 1982 al, dus voor er sprake was van schapen en op een stuk dat helemaal niet beheerd werd, Roggelelie. De soort groeide toen in een zich ontwikkelend Zuurbes-struweel, dat anders overigens ook bij maai-acties gespaard zou zijn gebleven en

FIGUUR 3
Massale bloei van Harige ratelaar na een jaar maaien (Heyoul, 1982).

FIGUUR 4
Schapen op het Vlaamse deel van de Sint-Pietersberg.

FIGUUR 5
Een van de hellingen slaat dicht met Zwarte els (Heyoul, 1995).

FIGUUR 6
Thero-Airion begroeiing op de Thier de Lanaye (1996).

waar, blijkt nu, de schapen ook geen voorkeur voor hebben.

Al die verscheidenheid, al die variatie, voor een deel tot stand gekomen door een grote variatie in beheer, heeft ons in elk geval geen reden gegeven om te geloven in een eenvoudige manier van beheren. Van de ongeveer 75 ha kalkgrasland op de Sint-Pietersberg zelf die nu als natuurreservaat beheerd worden, wordt het grootste gedeelte begraaasd door Mergellandschapen vergezeld van enkele geiten. Enkele percelen worden gemaaid, op een plaats staan koeien, op een andere een paar paarden. Er wordt onregelmatig gebrand, maar daar kunnen we niets tegen in brengen, het blijkt een cultureel gegeven te zijn. Tenslotte zijn er nog altijd plaatsen waar hoofdzakelijk niets gedaan wordt. Behalve in de laatste twee gevallen (branden en niets doen) zijn er steeds keuzes gemaakt en dat is niet altijd evident. Beslissingen op dat vlak zijn enkel gemakkelijk als het echt vijf voor twaalf

is en er dringend iets moet gebeuren, omdat anders het grasland onherroepelijk dicht-slaat. Dan moet er gekapt worden, of er verder nog gemaaid of begraaasd wordt maakt op zo'n moment weinig uit. De moeilijke keuzes komen later, als de factor 'redden' niet meer zo dwingend is. Op de Belgische Berg hebben we gekozen voor een beheer met open ogen: doen wat we denken dat goed is en dan heel goed kijken wat er gebeurt en telkens opnieuw keuzes maken. Niet zozeer een willen tergerken naar een niet meer bestaande toestand, maar eerder kijken naar en inspelen op wat de Sint-Pietersberg nog voor ons in petto heeft. En bijstellen als de mogelijkheden en/of de inzichten veranderen. In Visé wil men nu gaan experimenteren met een rondtrekkende kudde die niet enkel de eigenlijke hellingen zou begrazen, maar ook het vlakke deel aan de voet van de Thier de Lanaye, dat Staatsnatuurreservaat is. Diezelfde kudde zou dan ook naar Heyoul kunnen trekken.

Vanuit deze optiek is het niet onmogelijk dat er ooit gekozen wordt voor een samenwerking over de grenzen heen. De jarenlange ervaring in het omgaan met de rijkdommen van de Belgische Sint-Pietersberg hebben ons voorzichtigheid geleerd en respect voor de berg. Er is een gevoel van 'verering' dat we ook delen met een van de oudere Sint-Pietersbergkenners (zie de aanhef van dit artikel). En samenwerken lijkt ons alleen mogelijk met mensen die diezelfde verering koesteren.

LITERATUUR

- BORY DE SAINT-VINCENT, G., 1821. Voyage souterrain ou description du Plateau de Saint-Pierre de Maestricht et de ses vastes cryptes. Impr. Ponthieu, Paris.
MARÉCHAL, A., 1941. La Montagne Saint-Pierre. Ilôt biologique de plantes remarquables et rares. *Lejeunia* V, 3: 37-57
SCHAMINÉE, J.H.J. & A.C. ZUIDHOFF, 1995. Het *Gallio-Trifolietum*. Een miskende associatie uit het Mergelland. *Natuurhist. Maandbl.* 84:90-96

EVOLUTIE VAN HET LANDBOUWKUNDIG GEBRUIK VAN KALKHELLINGEN IN DE VALLEI VAN DE SEINE (HAUTE-NORMANDIE, FRANKRIJK)

Thierry Dutoit, Université de Provence, UPRES A/CNRS 6034 IMEP, case 421 bis, F.S.T. Saint-Jérôme, F-13397 Marseille Cedex 20, Frankrijk

Martine Lejeune, Andreas Vesaliuslaan 8, B-3500 Hasselt, België

Er is een groot aantal gelijkenissen in de landbouwgeschiedenis van de kalkhellingen van Haute-Normandie en die van Zuid-Limburg. Deze verklaren gedeeltelijk het gebruik van Mergellandschapen voor bijna identieke natuurbehoudsdoeleinden in twee gebieden, zo'n 500 km van elkaar verwijderd (DUTOIT et al., 1997).

DE MIDDELEEUWEN

Voor de Oudste en Oude tijden beschikken we slechts over weinig informatie die toelaat een analyse te maken van de verschillende gebruiksvormen van de kalkhellingen in de Seinevallei. In de Middeleeuwen waren de